

Kıbrıslı Türkler Arasında Anlatılan Efsanelerinin Yapısı ve Özellikleri

The Structure and Characteristics of the Legends Told Among Turkish Cypriots

İsmail GÜLEÇ

Prof. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Prof. Dr. İstanbul Medeniyet University, Faculty of Arts and Humanities Department of Turkish
Language and Literature
İstanbul, Türkiye

ismail.gulec@medeniyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0174-148X>

<https://ror.org/05j1qpr59>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Mayıs / May 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 06 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Cite as: Güleç, İsmail. "Kıbrıslı Türkler Arasında Anlatılan Efsanelerinin Yapısı ve Özellikleri". *Kıbrıs* 14 (Haziran 2024), 1-12.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İsmail GÜLEÇ).

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Kıbrıslı Türkler Arasında Anlatılan Efsanelerinin Yapısı ve Özellikleri

Öz

Kıbrıs Akdeniz'in doğusunda, Dünya tarihinin merkezinde bir bölgede tarih boyunca önemini korumuş bir adadır. Dünya tarihinin büyük imparatorluklarının sahip olmak istedikleri bu ada tarih boyunca bir mücadele alanı olmuş, birçok milletten insanlar gelip yerleşmiştir. Din, dil ve kültür arasında etkileşim ile kendine has bir kültür yaratmıştır. Adada ikinci büyük nüfusu oluşturan Türkler atalarından aldıkları kültürel mirası adaya taşımışlar, adada karşılaştıkları kültürlerle de zenginleştirmişlerdir. Bu çalışmada Kıbrıs Türkünün kültürünün bir parçası olan efsaneler incelenmektedir. Muhtelif araştırmacılar tarafından derlenen efsaneler içerik ve üslup açısından değerlendirilmiş, benzer varyantlar birleştirilerek tespit edilen efsanelerin özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Efsaneler, konularına, söylendikleri bölgeye, kaynaklarına, verilen iletilere göre incelenmiş, yapılarına göre değerlendirilmiştir. Efsanelerin toplumun karakterini gösteren anlatılar olmasından hareketle derlenen efsanelerden yola çıkarak Kıbrıs Türkünün karakteri hakkında birtakım değerlendirilmede bulunulmuştur. Dini muhtevalı efsaneler menkıbe olarak değerlendirilmiş ve çalışma dışında tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Türk Kültürü, Kültürlerarası Etkileşim, Efsanelerin İşlevi, Mustafa Gökçeoğlu, Kemal Sayın.

The Structure and Characteristics of the Legends Told Among Turkish Cypriots

Abstract

Cyprus is an island that has maintained its importance throughout history in the east of the Mediterranean Sea, in a region at the center of world history. This island, which the great empires of world history wanted to own, has been an area of struggle throughout history, and people from many nations have come and settled. It has created a unique culture with the interaction between religion, language and culture. Turks, who constitute the second largest population on the island, carried the cultural heritage they received from their ancestors to the island and enriched it with the cultures they encountered on the island. In this article, legends, which are a part of the Turkish Cypriot culture, are being analyzed. The legends compiled by various researchers were evaluated in terms of content and style, and the characteristics of the legends identified by combining similar variants were tried to be determined. Legends were analyzed according to their subjects, the region where they were told, their sources, the messages given, and evaluated according to their structures. Based on the fact that legends are narratives showing the character of the society, some evaluations were made about the character of the Turkish Cypriots based on the legends compiled. Legends with religious content were evaluated as myths and excluded from the study.

Keywords: Turkish Cypriot Culture, Intercultural Influence, Function of Legends, Mustafa Gökçeoğlu, Kemal Sayın.

Giriş

Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, stratejik konumundan dolayı tarih boyunca büyük devletlerin sahip olmak istedikleri bir yer oldu. Hitit, Miken, Fenike, Asur, Mısır ve Pers dönemlerinden sonra girdiği Roma İmparatorluğu M.S. 395'te ikiye ayrılınca Doğu Roma (Bizans) topraklarına katıldı. Kıbrıs valisinin 1185'te bağımsızlığını ilan etmesiyle Bizans hâkimiyetinden çıktı. Ancak bu bağımsızlık III. Haçlı Seferi'ne katılan İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın 1191'de adayı almasına kadar sürebildi. Kral Richard adayı eski Kudüs kralı Guy de Lusignan'a verdi ve Kıbrıs'ta Kudüs Krallığı kuruldu ve Lüzinyan devri başladı. Kraliçe Caterina'nın 1489'da tahttan feragat etmesiyle Kıbrıs'ın idaresi Venediklilerin eline geçti. Venediklilerin Kıbrıs hâkimiyeti kargaşa içinde geçen 82 yıl sürdü. 1571'de II. Selim zamanında ada Türkler tarafından fethedildi. 1878'de İngilizlere devredilene kadar Osmanlılar yönetti. Adayı, 15-16 Ağustos 1960 gece yarısı Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilene kadar İngilizler yönetti. Ancak yeni kurulan cumhuriyet üç sene sonra çatırdadı ve ada 30 Aralık 1963'te fiili olarak ikiye ayrıldı. 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs Helen Cumhuriyeti ilan edilince Türkiye'nin 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Türk Barış Harekâtı ile adaya müdahale etmesinin ardından 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe

Devleti kuruldu. 15 Kasım 1983'te de özgür Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildi (TDV İslam Ansiklopedisi, 2022).

Asırlar boyu süren mücadele sonucunda adada varlığı sürdüren Kıbrıs Türkleri gelenekleri ve görenekleri devam ettirdiler ve ettirmeye de devam ediyorlar. Kıbrıs Türkünün kültürel zenginliğinin bir parçası olan efsaneler de gelenek ve göreneklerin devam etmesinde rol oynamaktadır.

Efsaneler bir milletin kimliğinin parçasıdır, müşterek bilinci oluşturan unsurlardan biridir ve efsaneleri bilinmeden bir toplum ve millet tam manasıyla bilinemez ve tanınmaz. Dolayısıyla efsaneleri yaşatmak biraz da toplumu yaşatmak, örfü, geleneği, inancı yaşatmaktır.

TDK *Sözlük*'ünde "Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye; söylence" (olarak tarif edilen efsane masal ve destanla benzer özellikleri olan bir anlatı türüdür İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren aynı coğrafya, muhit ve kavimler arasında doğup gelişen, zamanla inanç, âdet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Efsaneler, bir nevi sözlü geleneğe yaşayan anonim masallardır ve tüm toplumların kendilerine has efsaneleri vardır. Bir diğer deyişle efsanesi olmayan toplum yoktur.

İngilizcesi legend, Arapçası ustûre, Yunancası mit ve Türkçesi söylence olan efsane TDK sözlüğüne göre, *eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen hikâye*, Ayverdi sözlüğüne göre, *halkın hayal gücünden doğan ve dilden dile söylenirken bu hayal gücüyle şekil değiştirerek olağan üstü nitelikler kazanan hikâyedir*. Bir başka tanıma göre *bir kişi ve olayı olağan ve olağanüstü yönleriyle, hazır kalıplara yer vermeden, üslup endişesinden uzak düz bir konuşma diliyle anlatan kısa hikâyelerdir*. Boratav'a göre ise inanış konusu olan, her türlü üslup kaygısından uzak, hazır kalıplara yer vermeyen, düz konuşma diliyle anlatılan, olağan üstü varlık ve olayların yer aldığı kısa bir anlatı türüdür (Boratav,1992:98).

Pek çok efsane konusunu oluşturduğu yöredeki bir ağaçtan, bir gölden, sudaki balıklardan, kayalardan, isimsiz bir mezardan, bir tepeden aldığından inandırıcılığı masal ve destanlarla kıyaslandığında oldukça fazladır. Bunların yanında konusunu, mitolojiden, destandan, dinden, tarihten, günlük olaylardan alan efsaneler de vardır. İlk efsaneler tanrıların, evrenin, insanın yaratılışı ve ortaya çıkışının yanında günahı, ölümü, tanrıların insanları nasıl ve neden cezalandırdığını, avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerin oluşumunu, ateşin elde edilmesini vb. konu edinmektedir. Bu yönüyle mitlerle aralarında benzerlik vardır (Güleç, 2015).

Efsaneler modern mitlerdir, denilebilir. Her ikisinin de dinleyenler tarafından gerçek kabul edilmesi, kutsallık taşınması, doğa üstü kuvvetlere sahip varlıkların bulunması ortak yönleridir. Mitlerde bahsedilen dünya bize uzak iken efsaneler hemen karşımızda durur. Bir diğer ve kanaatimce en önemli fark efsanelerin semavi dinlerden sonra ortaya çıkması ve onlarla beslenmesidir.

Efsanelerin bir diğer özelliği dinleyenleri iyiye, güzele ve doğruya davet etmesidir. Doğruluktan ayrılanların mutlaka cezalandırılması insanları kurallara ve inanışlara daha saygılı davranmasını sağlar (Albayrak, 2004:152). Bu açıdan bakıldığında efsanelerin toplumun kodlarını oluşturduğunu ve koruduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda derleme yapılmamış olup yayınlanmış derlemelerin bulunduğu kitaplarda yer alan efsaneler değerlendirilmiştir. İlk olarak Kıbrıs efsanelerine dair yapılmış çalışmalar tespit edilmiştir. Daha sonra bunlar arasında efsaneleri vermesi bakımından diğerlerinden ayrılan beş kitap incelenmek üzere seçilmiştir. Seçim yaparken efsanelerin bizzat yazarı tarafından derlenmiş olmasına dikkat edilmiştir. Bu kitaplar şunlardır:

Mapolar, Hikmet Afif. (Haz. Harid Fedai). *Kıbrıs Efsaneleri*, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları, 1997.

Yorgancıoğlu, Oğuz. *Kıbrıs Türk Folklorü*, Gazimağusa: Canbulat Basımevi, 2000.

Sayın, Mustafa Kemal. *Efsane Toprakları*. Lefkoşa: Kıymet Kültür ve Sanat Yayınları, 2003.

Gökçeoğlu, Mustafa. *Kıbrıs Türk Halkbilimi Sözel Kültür Değerlerimiz –Efsanelerimiz*. Lefkoşa: Gökçeoğlu Yayınları, 2004.

Öznur, Şevket ve Ali Nesim. *Kıbrıs Türk Kültürü ve Kıbrıs Efsaneleri*, 2. Baskı. Lefkoşa: Gökada Yayınları, 2012.

Yukarıda künyeleri verilen kitaplar arasında en çok efsane 94 ile Gökçeoğlu'nun kitabında yer almaktadır. Gökçeoğlu kendisi derlediği gibi yayınlanmış tüm yayınları tarayarak tüm efsaneleri bir araya getirmiştir. Yapılan ilk değerlendirme sonucunda, Hikmet Afif Mapolar'ın çalışmasında yer alan efsaneler yeniden yazıldığı ve yapılan ilavelerle efsanelerin yapısı değiştirildiği için değerlendirilecek kitaplar arasından çıkarılmıştır.

Efsaneler muhteva bakımından değerlendirmeye tabi tutulması sonucu çalışmamıza aldığımız sayı 36 olmuştur. Değerlendirmeye alınan efsaneler şunlardır:

1. Üç Taş Efsanesi
2. Tuz Gölü Efsanesi
3. Beşparmak Dağı Efsanesi
4. Karakız Efsanesi
5. Karakız Kayalıkları Efsanesi
6. Toprak Olan Buğday Yığınları Efsanesi
7. Kocakarının Tepesi Efsanesi
8. Sivri Tepesi Efsanesi
9. Alevkayası Efsanesi
10. Cüzzamı İyileştiren Su Efsanesi
11. Yüzbir Evler Efsanesi
12. Yüzbir Evler Kraliçesi Efsanesi
13. Altın Tas Efsanesi
14. Değirmenlik Pınarından Çıkan Tekne Efsanesi
15. Venedik Su Kemerli Efsanesi
16. Kendini Beğenmiş Mimar Efsanesi
17. Galusa Mağarasındaki Üç Taş Efsanesi
18. Kırmızı Taş Efsanesi
19. Ot Bitmeyen Topraklar Efsanesi
20. Ot Bitmeyen Toprak Efsanesi
21. Dev Taşı Efsanesi

22. Taşa Dönüşen Üç Kız Kardeş Efsanesi
23. Hacı Mehmet Baba ve Lalası Efsanesi
24. Kekliğe Dönüşen Gelin Efsanesi
25. Dorum Taşı Efsanesi
26. Malanın Düştüğü Yerde Çıkan Su Efsanesi
27. Arpa, Buğday, Burçak Efsanesi
28. Taştaki Ayak İzi Efsanesi
29. Ezanı Dinleyen Tilki Efsanesi
30. Kırlangıcın Âhı Efsanesi
31. Çift Başlı Yılan Efsanesi
32. Beş Tulum (Bendaşino -Beş Başlı Yılan) Efsanesi
33. Kuyruksuz (Şubat Ayı) Efsanesi
34. Taş Kesilen Aslan Efsanesi
35. Gavur Daşı Efsanesi
36. Selvili Tepedeki Tank Efsanesi

Bu 36 efsanenin seçilmesinde şu kriterler göz önünde bulundurulmuştur.

1. Mitolojiden esinlendiği çok belirgin olan ve içinde Türklere ait hiçbir unsurun bulunmadığı, efsaneden daha çok mitoloji özelliği göstermesi.
2. İçinde aşırı boyutta vahşet ile yoğun cinsellik bulunması.
3. Özellikle Andersen ve Grim kardeşler masallarından veya seyredilen filmlerden esinlenmiş olduğuna dair kuvvetli izler bulunması.
4. Bir başka çalışma konusu olduğu için dini mahiyette olanlar, menkıbeler.

Bunların yanı sıra benzer efsanelerden biri değerlendirmeye alınmış, diğerlerine göndermede bulunulmuştur.

Tespit edilen 36 efsanenin önce yapısı incelenerek üç özellik taşıdığı tespit edilmiş, daha sonra efsaneler konularına, efsanenin geçtiği bölgeye, kökenine, verilen iletiye göre değerlendirilmiştir. Ayrıca efsanelerin anlatılma gerekçesi olarak cezalandırma ve zor ve müşkül durumdan kurtulmak motifleri üzerinde durulmuştur. Elde edilen bilgilerden yola çıkılarak efsanelerin Kıbrıs Türkünün inanç ve davranış kalıpları üzerindeki etkisine değinilmiştir.

Efsanelerin Üç Temel Özelliği

Kıbrıs efsanelerini incelediğimizde yapısının üç unsurdan oluştuğunu görürüz:

1. Neden/gerekçe: Bu gerekçe aynı zamanda tema veya motifi de oluşturur.
2. Hikâye: Konunun anlaşılmasına yardımcı olacak bir hikâye anlatılır.
3. İleti: Hikâyenin sonunda mutlaka bir mesaj verilir.

Bir efsanenin anlatılması için mutlaka bir gerekçe olmalıdır. Bu gerekçe toplumun merak ettiği tarihî veya coğrafi bir mekân, doğada gerçekleşen bir hareket veya hakkında gizem olan bir kişi ilgili bir hususun açıklanması, iyiliği ve iyi olmayı teşvik etmek, kötü bilinen huylardan sakındırmak, çevreye ve hayvanlara karşı merhametli ve saygılı olmak, yurt edinilen toprakları sahiplendirmek gibi amaçlar olabilir.

Efsanelerde, söylenme gerekçesini açıklayan ve verilmek istenen iletinin kuvvetli bir şekilde anlaşılmasını sağlayan bir hikâye bulunur. Hikâye kısmı efsanenin gövdesini oluşturur. Hikâye konunun net bir şekilde anlaşılmasını ve mesajın güçlü bir şekilde aktarılmasını sağlar. Bundan dolayı efsanelerin üslubu, konuşma diline yakın sadelikte ve herkesin anlayacağı açıklıkta ve netliktedir.

Hikâyelerin bir kısmında bilinen tarihî bir olay veya isme telmihte bulunulurken büyük bir kısmı sıradan insanların başından geçen olaylardır. *Üç Taş Efsanesi* tarihte yaşamış bilinen bir şahısla ilgili iken *Hacı Mehmet Baba ve Arap Lala* efsanesi sıradan bir lalanın da keramet sahibi bir veli olabileceğini hatırlatmaktadır.

Efsanelerde insanlardan başka hayvanlar ve olağan üstü varlıklar da geçmektedir. Hızır olduğuna inanılan derviş veya aksakallı ihtiyar hikâyelerde karşımıza çıkan bilge tiptir. Hikâyenin kahramanı olarak tilki, deve, yılan, aslan, kırlangıç ve keklik de geçer. Olağan üstü varlık olarak beş başlı yılan ile dev ve dev adamlar da görülür. Özelliği insanlara zarar vermesidir. Bir efsanede ise kahramanlar buğday, arpa ve burçaktır.

Hikâyeler, dağ, göl, ova, orman ve dere gibi coğrafi ve doğal mekânlarda geçtiği gibi saray ve kale gibi insanlar tarafından inşa edilen mekânlarda da geçebilir.

Efsanelerin Konusu

Derlenen efsaneler konularına göre on ana başlık altında toplanabilir:

1. Yaratılış ve oluş efsaneleri: Evrenin nasıl yaratıldığını ve dağların, ovaların, göllerin nasıl oluştuğunu anlatan efsanelerdir. *Beşparmak* efsanesi dağın ve *Tuz Gölü* de gölün nasıl oluştuğuna dair anlatılan efsanelerdir.
2. Coğrafi isimlerin kaynağını açıklayan efsaneler: *Karakız Kayalıkları*, *Yüzbir Evler*, *Gavur Taşları* efsanelerinde bölgeye ismin verilmesine neden olaylar anlatılır.
3. Doğadaki olağanüstülükleri izah eden efsaneler: Efsanelerin bir özelliği insanoğlunun akıl ve bilim ile açıklayamadığı kimi sıra dışı olay ve nesnelere açıklamaktadır. *Ot Bitmeyen Topraklar* ve *Ot Bitmeyen Toprak*'ta bir yerde neden ot bitmediğini, *Kırmızı Taş*'ta taşların neden kırmızı renkte olduğu, *Galuşa Mağarası*'nda ise zemin taşlarının neden süt beyazı renginde olduğu açıklanmaktadır.
4. Tarihî eserlerdeki birtakım özellikleri açıklayan efsaneler: *Çiftbaşlı Yılan Efsanesi*'nde köprünün yapılışını, *Taş Kesilen Aslan Efsanesi* 'nde aslan heykellerinin oluşunu, *Yüzbir Evler*'de ise kalenin gizemleri anlatılır.
5. Tarihî efsaneler: Şahıs, yer, eser ve herhangi bir olay üzerine anlatılan efsanelerdir. Bilinen tarihî bir şahsiyet olduğu gibi adından başka bir şey bilinmeyen bir isim de olabilir. Bu şahıslar özellikle mutasavvıf olduğunda menkıbe denilir. *Üç Taş Efsanesi* Hala Sultan'ın kutsiyetini belirtmek için anlatılan bir efsanedir. Tarihî bir şahsiyetin efsanevi hikâyesidir. *Hacı Mehmet Baba ve Arap Lala* ise bilinmeyen, sıradan bir insanın olağan üstü hikâyesidir. Adanın fethi esnasında öldürülen düşmanların bulunduğu taşlara verilen isim ile 1974 Barış Harekâtında yaşanan olağan üstü bir hadisenin anlatıldığı efsane Kıbrıslıların unutmak istemedikleri tarihî olayları hatırlamak için anlattıkları efsanelerdir.
6. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler hakkında efsaneler: Kıbrıs efsaneleri arasında olağanüstü varlıklar pek görülmez. Köylülere zarar veren devin anlatıldığı *Dev Taşı*

Efsanesi dışında olağanüstü varlık yoktur. Kendisi olağan olan ancak işleri olağanüstü olan Hızır ise birçok efsanede geçer.

7. Din uluları ile ilgili anlatılan efsaneler: Bunlara menkıbe de denir. Müstakil bir çalışmada ele alındığı için bu kitapta yer verilmemiştir. Toplam efsaneler içinde en çok efsane bu konudur.
8. Atasözü, deyim ve âdetleri açıklayan efsaneler: *Venedik Su Kemeri*'nde temel atma esnasında kurban kesme âdeti, *Karakız*'da Girne'de meşhur bir ağıt, *Kırlangıçların Ahı*'nda "çiviti ekene sor" atasözü, *Bondaşino Yılan Efsanesi*'nde "beş başlı olmak" deyimini açıklanır.
9. Şans/Talihe dair efsaneler: *Yüzbir Evler*'de kırkı yılda bir açılan hazine, *Taş Kesilen Aslan*'da ise günün bilinmeyen vaktinde kabul edilen dileklerden bahsedilir.
10. Takvime dair efsaneler. *Kuyruksuz (Şubat Ayı) Efsanesi*'nde şubat ayının diğer aylardan kısa olmasına neden olduğu düşünülen olay anlatılır.

Efsanelerin Geçtiği Bölgeler

Efsanelerin gerçekleştiği söylenen bölgelere baktığımızda nerdeyse Kıbrıs'ın her köşesini görürüz. Efsanelerin geçtiği yerlerin başında Girne gelmektedir. *Karakız ve Karakız Kayalıkları*, Girne Kalesinin doğusundaki kayalıklarda, *Galusa Mağarasındaki Üç Taş Efsanesi* Kormecit'te (Koruçam), *Taş Dönüşen Üç Kız Kardeş Efsanesi* Girne köylerinde, *Yüzbir Evler Efsanesi*, *Yüzbir Evler Kraliçesi* St Hilarion Kalesi'nde, *Venedik Su Kemeri'nin Hikmeti* Zeytinlik köyünde, *Ot Bitmeyen Topraklar Efsanesi* Girne-Beşparmak arasında geçmektedir.

Girne'yi Baf takip etmektedir. *Hacı Mehmet Baba ve Lalası* Baf'ta, *Akarsu Çift Başlı Yılan Efsanesi* Lemba köyünde, *Kendini Beğenmiş Mimar Efsanesi* Lemba ve Tala köylerinde, *Taştaki Ayak İzi* Liso köyünde, *Gavur Taşı* Baf-Limasol arasında geçer.

Beşparmak Dağları ve etekleri efsanelerin geçtiği bir diğer bölgedir. *Beşparmak Efsanesi*, *Sivri Tepesi*, *Alevkayası Efsanesi* Beşparmak Dağı'nda, *Cüzzamı İyileştiren Su Efsanesi* dağın zirvesindeki Bufavento Kalesi'nde geçer.

Üç Taş Efsanesi ve *Tuz Gölü* Larnaka'da geçer. *Kocakarının Tepesi* Lapta Belediyesi sınırları içinde bulunan Kozanköy'de, *Selvili Tepedeki Tank Efsanesi* Selvili Tepe'de geçer. *Taş Kesilen Aslan Efsanesi* Mağusa sur içinde, *Dorum Taşı Efsanesi* ise Arıdamı köyünde geçer. *Toprak Olan Buğday Yığınları* ile *Arpa*, *Buğday*, *Burçak* Maserya Ovası'nda geçer.

Beş Tulum (Pendaşino) Yılan Efsanesi Boğaziçi'nde, *Değirmenlik Altın Tas Efsanesi*, *Değirmenlik Pınarından Çıkan Tekne Değirmenlik'te*, *Ezanı Dinleyen Tilki Efsanesi* Geçitkale Çamlıca köyünde, *Ot Bitmeyen Toprak Efsanesi* İskele- Sipahi ve Dipkarpaz köylerinde, *Dev Taşı Efsanesi* Lefke Solya Aybifan Köyünde, *Malanın Düştüğü Yerde Çıkan Su* Limasol'da geçer.

Bilinmeyen Kırmızı Taş Efsanesi, *Kekliğe Dönüşen Gelin Efsanesi*, *Kırlangıcın Ahı*, *Kuyruksuz (Şubat Ayı)* efsanelerinde ise olayların geçtiği mekân zikredilmez.

Efsanelerin Kökeni

Kitapta yer alan efsanelerin kökenleri incelendiğinde Kıbrıs tarihi ve toplumu ile arasında sıkı bir ilişki olduğu görülür. *Venedik Su Kemeri*, *Taş Kesilen Aslan* ile *Galusa Mağarasındaki Üç Taş Efsanesi* Venedik döneminde geçtiği anlatılır. *Yüzbir Evler* ile ilgili efsanelerin geçtiği St Hilarion Kalesi başlangıçta bir gözetleme kulesi iken Lüzinyanlar döneminde inşa edilmiştir.

Cüzzamı İyileştiren Su efsanesinin geçtiği Bufevento Kalesi de St Hilarion gibi önce Bizans döneminde yapılmış, Lüzinyanlar döneminde de bugünkü halini almıştır.

Kendini Beğenmiş Mimar Efsanesi, Malanın Düştüğü Yerde Çıkan Su, Ot Bitmeyen Topraklar Efsanesi Bizans dönemi veya Rumlar arasında geçen efsanelerdir. Efsanelerin bir kısmı ise Rumlar ve Türkler arasında anlatılan müşterek efsanelerdir. Yüzyıllarca birlikte yaşamış iki toplum arasında etkileşim olması doğal olup Türkler, kendi inanç ve töresine uygun düşen efsaneleri dönüştürerek anlatmışlardır.

Anadolu'da anlatılan efsanelerde sık görülen taş kesilme motifi Kıbrıs efsanelerinde de sık geçer. *Altın Tas* efsanesine benzer efsaneler Rodos ve Girit'te de anlatılır. *Ezan okunurken duran tilki* motifi de Anadolu efsanelerinde de görülür. Anadolu ile Kıbrıs arasındaki derin bağlantıyı gösteren önemli bir göstergedir.

Selvili Tepe'deki Tank efsanesi ise Kıbrıs Türkleri arasında efsane geleneğinin hâlâ canlı olduğunu göstermektedir.

Efsanelerde Verilen İletiler

Efsanelerin taşıdıkları ortak değerler, duygular ve inanışlar toplumu birbirine yaklaştırır ve müşterek bir duygu dünyası inşa eder. Benzer konularda benzer davranışlarda bulunmayı ve tepki göstermeyi yönlendirerek müşterekleştirir. İçselleştirilen davranış ve tutumlar ise toplumu kötülüklerden ve kötülüklerden korur.

Efsanelerle topluma sosyal, toplumsal, ahlaki ve bilgilendirici iletiler verilir. Verilen bu iletiler ile toplumun müşterek inancı korunur, ahlak sistemi kuvvetlendirilir ve toplumun zamanla yozlaşması engellenir. İnsanlar güzel ahlaka, dürüstlüğe ve iyiliğe yönlendirilir. Böylece toplum düzeni, örfü ve âdetleri korunmuş olur.

Efsaneler toplumun inançlarını, ahlakını ve örf ve âdetlerini koruyan mesajlarla aynı zamanda toplumun her bir bireyini de korumuş olur. Zaman zaman içine düştükleri sıkıntılı durumlardan, çok önemli bir karar verme aşamasında yol gösterici olması gibi özellikleriyle iyiliğe teşvik edip kötülükten sakındırmasıyla bireyleri korur ve psikolojik olarak iyileştirir. Sıkıştıklarında sığınacakları liman, tutunacakları dal olur. İnançlarını kuvvetlendirerek motivasyonlarını yükseltir.

Efsanelerin bir diğer özelliği sıradan yerlere anlam katmasıdır. Dağ, ova, göl, su pınarı, kayalıklar, farklı özellikler taşıyan ağaç ve taşlar gibi doğal mekânlar ile insanlar tarafından yapılan kale, saray, köprü gibi eserlerin oluşumuna dair bilgi verirler, sıra dışı bulunan hâllerini olağanüstü hikâyelerle açıklarlar. *Yüzbir Evler Efsanesi*'nde bir mekânın merak edilen bir yönü izah edilir. Bu tür efsaneler mekânı veya nesneyi anlamlı hâle getirir. Bir coğrafyayı değerli kılan özelliklerden biri de oraya yüklenen anlamdır.

Mekânlara atfedilen değer bazen kutsallaşabilir. Kıbrıs'ta en çok bilinen tarihî ve dini şahsiyet Hala Sultan'ın türbesinde bulunan üç taş ile ilgili anlatılan efsane dini mekânlara verilen kutsiyeti gösterir. *Cüzzamı İyileştiren Su* efsanesinde ise kutsiyet bir pınara atfedilmektedir.

İleti çoğu kere efsane sonunda söylenirken bazen okurun zihninde oluşması için zikredilmez. Kalıcı ve etkili olan okurun zihninde tamamlanan iletilerdir. Kitapta yer alan efsanelerde verilen mesajlar şunlardır:

Günahlardan sakındırmak: Ot Bitmeyen Toprak efsanesinde kocasına ihanet eden kadın ile arkadaşına ihanet eden adamın başına gelenler dinleyenleri zina yapmama konusunda uyarır. Sakındırılan bir diğer günah kutsala küfretmektir. *Alevkayası* efsanesinde kutsal varlıklara küfredenlerin başına gelenler anlatılır. *Kuyruksuz (Şubat Ayı) Efsanesi* ise zamana küfredilmemesi vurgulanır. Kıbrıs halkının dini inançlarının teşekkülünde ve korunmasında efsanelerin mühim bir rolünün olduğu anlaşılmaktadır.

Ahlaki iletiler: Cimrilik, kibir, nimete saygısızlık, aza kanaat etmemek, fakirlere, yetimlere ve zayıflara kötü davranmamak, hayvanlara kötü davranmak, başkalarını küçük görmek, çocuğuna zarar vermek efsanelerde en çok karşımıza çıkan iletilerdir.

Anadolu ile bağın hatırlatılması: Altın/Gümüş Tas ve Değirmenlikten Çıkan Tekne efsanelerinde Kıbrıs Türkünün tarihsel bağlarına vurgu yapılır ve Anadolu ile derin bağına dikkat çekilir.

Doğayı ve hayvanları korumak: Ot Bitmeyen Topraklar efsanesinde ormanları, *Ezanı Dinleyen Tilki* ve *Kırlangıçların Ahı* efsanelerinde ise hayvanları koruma amacı görülür. *Dorum Taşı*'nda ise hayvanına kötü davranan devenin başına gelenler anlatılarak dinleyenler bu konuda uyarılır.

Cezalandırma

Cezalandırılma nedeni ya olumsuz bulunan bir ahlakî davranışı düzeltmek ya da doğayı ve hayvanları korumaktır. Cezalandırma taşla çevirmek, yıldırım çarpması, su ve ekin söz konusu olduğunda kurutmak şeklinde gerçekleşir.

Kendini beğenmek, kibirli olmak ve cimrilik en sık karşılaştığımız cezalandırılma nedenleridir. Verilen ceza ise ya kendilerinin ya da vermeye kıyamadıkları nesnelere taş olmasıdır. *Tuz Gölü* efsanesinde bir Tanrı misafirine bir salkım üzümü çok gören kadının bağı tuz gölüne dönüşür. *Kocakarının Tepesi*, *Toprak Olan Buğday Yığınları* efsanelerinde yığınlarca buğday olduğu hâlde yoksullardan bir avuç buğdayı esirgeyen cimrilere verilen cezalar anlatılır. *Sivri Tepesi*'nde cezalandırılma sebebi nimete yapılan saygısızlıktır. Verilen ceza taşla döndürülmektir.

Kendini Beğenmiş Mimar efsanesinde ise mimarın her işi kendinin yaptığını sanması cezalandırılır. Verilen ceza ise yapılan su yolunun kendiliğinden yıkılmasıdır.

İki efsanede çarpılıp taşla dönüştürme cezası verilir. *Alevkayası*'nda kutsala hakaret eden adam, *Ot Bitmeyen Toprak*'ta ise ihanet eden kadın ve adam yıldırım tarafından çarpılır. Kutsala hakaret edenler taşla dönüşürken ihanet eden adamla kadının ihanet ettikleri yerde ot bitmez. Yani o seni fiilin işlendiği yerde bereket olmaz, mesajı verilir.

Cezalandırılan bir diğer davranış insanlara kötü davranmaktır. *Taştaki Ayak İzi*'nde küçük bir çocuğu korkutup ağlatanlara ders verilir. *Kırmızı Taş Efsanesi*'nde de bir yetimi küçük görüp hakaret edenlerin cezalandırılması anlatılır. *Arpa*, *Buğday*, *Burçak* efsanesinde ise başkalarını küçük görmek cezalandırılır. Verilen ceza ise arpanın en çok güvendiği özellik olan boyunun diğerlerinden uzun olmasının çıkan şiddetli bir rüzgâr ile elinden alınmasıdır. Cezalar kahramana ve olaylara göre değişmektedir.

Zor ve Müşkül Durumdan Kurtulmak

Efsanelerde kişiler ve toplumlar, ekonomik zorluk, yoksulluk ve altından kalkılamayacak sorumluluklar üstlenilmesi hayatlarını tehdit eden bir varlık olması gibi tehlikeli ve zor durumlarla karşılaşır. *Dev Taşı Efsanesi* 'nde köylüler devin zulmünden Hızır olduğu düşünülen bir ihtiyarın duası ile kurtulur. *Malanın Düştüğü Yerde Çıkan Su* efsanesi ise su taşımaktan aciz yaşlı bir kadına yapılan yardımdan bahsedilir. *Taştaki Ayak İzi* 'nde de zorbalarm elinde oyuncak olan bir çocuk kurtarılır. Bu kurtarmalarda devreye Hızır olduğu düşünülen bir ihtiyar girer ve zor durumda olanları ya rüyada görünerek ya da yaşlı bir adam kılığında görünerek kurtarır.

Bendaşino Yılanı Efsanesi 'nde kurtarıcı bir çobandır. Çoban canı pahasına yılanı öldürerek köylüleri kurtarır.

Bir diğer zor durum düşman eline geçme tehlikesidir. Özellikle kadın kahramanların düşman eline geçmemek, tecavüze uğramamak için taşa dönüşerek bir nevi kurtulurlar. *Üç Kız Kardeş Efsanesi* ve *Galusa Mağarasındaki Üç Taş* Efsanesinde düşman eline geçmemek için taşa dönüşen kadınlardan bahsedilir. *Kekliğe Dönüşen Gelin Efsanesi* 'nde amaç aynı olmakla birlikte bu sefer sebep ve sonuç değişir. Kocasına karşı mahcup olan gelinin utancından kocasının karşısına çıkamaması durumunda kecliğe dönüşmesi anlatılır. Kekliğin sesi ve rengi için beslenen bir kuş olduğunu düşündüğümüzde olumsuzluk kastedilmediği anlaşılır. Aynı zamanda kecliğin güzellik ve tatlılık sembolü olduğunu düşündüğümüzde kecliğe dönüşmenin mecaz olduğu ve gelinin kocasının gözünde daha güzel ve değerli olduğunu gösteren sembolik bir anlatım olarak da okunabilir.

Sonuç

Şu ana kadar anlatılanları özetleyecek olursak; efsaneler Kıbrıs Türkünün hayatının, kültürünün önemli bir parçasıdır ve geleneğin devam etmesindeki rolü mühimdir. Kıbrıs toplumunu birleştirmek ve devamlılığını sağlamak konusunda etkin bir rolü olmuştur.

Kıbrıs efsaneleri üç unsurdan oluşmaktadır. Bir motif veya tema, temaya uygun anlatılan bir hikaye ve hikayenin sonunda verilen mesaj. Hikayeler oluş ve yaratılış, coğrafi isimlerin kaynağı, olağanüstü olayları izah etmek, tarihi eserlerle ilgili bazı inanışlar, olağanüstü kişiler ve varlıklar, din uluları, atasözü ve deyimleri açıklamak, talih ve kader ile takvim konularında olduğu görülmektedir.

Kıbrıs'ta Türkler arasında anlatılan efsanelerden anlaşıldığı kadarı ile Kıbrıs Türkünün şahsiyetinin oluşumunda da efsanelerin katkısı olduğu gibi efsaneler Kıbrıs Türkünün tipik özelliklerini bize anlatır. Efsanelerde anlatılanlara göre Kıbrıs Türkü, yurdunu canı pahasına savunur. Taş olur, düşman eline geçmez. Kutsal varlıklara hakaret etmez, edilmesini kabul etmez. Eşlerin birbirini aldatması büyük günahdır. Nimetin ve ekmeğin kıymetini bilir. Halk arasında kimsenin veli olduğunu bilmediği Allah dostları vardır ve bunlar zor durumda olanlara yardım ederler. Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz. Kıbrıs Türkü cimrileri ve kendini beğenenleri sevmez. Yolda kalmışlara, yoksullara yardım edilir. Yetimlere ve zayıflara hakaret edilmez, kötü davranılmaz. Doğaya, hayvanlara zarar verilmez. Kürkü için tilki öldürülmez, tarla için kırlangıç yuvası yıkılmaz. Kişi hâline şükretmelidir. Helal mal kaybolda da döner, sahibini bulur. İnşaata başlamadan önce kurban kesip fukaraya ikram eder. Yoksullara ikram etmek için âdeta vesile arar.

Kıbrıs'ın dört bir köşesinde anlatılıyor olması Kıbrıslı Türklerin efsane konusundaki hassasiyetini gösterir. Aynı efsanenin birden fazla yerde anlatılması o efsanelerin yayılmasını ve kabul görmesini göstermesi bakımından önemlidir.

Efsaneler aynı zamanda Kıbrıs Türkünün hoşgörüsünü ve çok kültürlü olmasının delilidir. Asırlardır birlikte yaşadıkları Rumları kötüleyen ve aşağılayan efsane olmaması bunun en önemli göstergesidir. Hatta Rumlarla müşterek efsaneleri olması ve anlatmaları onların bu konuda kompleksli olmadıklarını gösterir.

Kıbrıs Türkü yaşadığı toprakların tarihine de sahip çıkmış görünmektedir. Hikmet ve hakikat evrenseldir ve kendilerinden önceki kavimler arasında anlatılan efsaneleri de dinlemişler ve sahiplenerek anlatmaya devam etmişlerdir. Antik dönem, Bizans, Lusignan ve Venedik dönemlerine ait efsaneleri de dinlemiş ve çocuklarına anlatmıştır.

Kıbrıs Türkleri arasında anlatılan efsanelerde de görüldüğü üzere efsaneler bir toplumun karakterini anlamamıza yardımcı olduğu gibi şekillenmesinde de etkili olan anonim metinlerdir. Ayrıca Kıbrıs Türkünün adanın asli unsuru olduklarını gösteren sağlam delillerdir.

Kaynakça

- “Kıbrıs”. *İslam Ansiklopedisi* 25. İstanbul: TDV, 2022.
- Albayrak, Nureddin. *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: LM Yayıncılık, 2004.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1998.
- Gökçeoğlu, Mustafa. *Kıbrıs Türk Halkbilimi Sözel Kültür Değerlerimiz –Efsanelerimiz*, Lefkoşa: Gökçeoğlu Yayınları, 2004.
- Güleç, İsmail. *Anonim Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Mapolar, Hikmet Afif. *Kıbrıs Efsaneleri*, Haz. Harid Fedai. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları, 1997.
- Öznur, Şevket ve Ali Nesim. *Kıbrıs Türk Kültürü ve Kıbrıs Efsaneleri*, 2. Baskı. Lefkoşa: Gökada Yayınları, 2012.
- Sayın, Mustafa Kemal. *Efsane Toprakları*. Lefkoşa: Kıymet Kültür ve Sanat Yayınları, 2003.
- Yorgancıoğlu, Oğuz. *Kıbrıs Türk Folklorü*, Canbulat Basımevi, Gazimağusa, 2000.